

izbor iz novinarske publicistike o hrvatskoj tranziciji

TENA PERIŠIN

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Tomislav Jakić: **Nisam zavijao s vukovima. Sjećanja otrgnuta zaboravu.** Plejada, Zagreb, 2010, 540 str.

Milan Gavrović: **Bolesna vremena.** Srpsko narodno vijeće, Zagreb, 2016, 503 str.

Danko Plevnik: **Onaj što piše. Kronike moga vremena.** Plejada, Zagreb, 2017, 239 str.

Uvriježeno je mišljenje da su novinski tekstovi za jednokratnu upotrebu. Ono što je jutros ili sinoć bilo u novinama, već sutra blijedi i ne pamti se. Ali novinske arhive dobro pamte. One se obično smatraju dragocjenim izvorima informacija i zapisa o nekom vremenu, pa i znanstvenici posežu za njima. Kada novinar organizira svoja sjećanja, bilješke i članke na jednom mjestu, u knjizi, to je publicističko štivo, čitatelju pristupačnije od strogo znanstvenih knjiga. Znanstvenicima je ono koristan izvor informacija – naravno, uz provjeru od koga dolaze te kako i gdje su prikupljene. Jer novinari u svojim knjigama upravo ističu svoj subjektivni pogled na svijet. Zato sam s posebnim zanimanjem, nakon više od 30 godina rada na Televiziji Zagreb odnosno HRT-u, kao svjedokinja tranzicije u društvu i medijima, pročitala nekoliko nedavno izašlih autobiografskih knjiga novinarskih veterana koji, svatko na svoj način, u njima govore i o društvenim mijenama, političkim događajima i ekonomskim kretanjima čiji su bili svjedoci i oštroumni kroničari.

Knjige svjedoče o nedavnoj prošlosti, o našoj tranziciji u novi politički sustav nakon pada Berlinskog zida, tranziciji koja je bila vrlo bolna i koja nije završila. To su knjige Tomislava Jakića *Nisam zavijao s vukovima. Sjećanja otrgnuta zaboravu* (2010), Milana Gavrovića *Bolesna vremena* (2016) i Danka Plevnika *Onaj što piše. Kronike moga vremena* (2017). Budući da je riječ o obimnim zapisima, dozvo-

lila sam si da iz niza epizoda izdvojim neke koje su meni bile najupečatljivije. Iako različitih formi, stilova i sadržaja, svaka knjiga pažljivom oku predočuje ne samo retrospektivan pogled na to kako su naši novinarski bardovi bilježili našu tranziciju iz socijalizma u nacionalizam nego i na to koliko je u Hrvatskoj sama novinarska profesija, kao jedan od normativnih stupova demokracije, tim putem izgubila.

Plevnik je odlučio pisati autobiografsku kroniku i priznaje da je izrazito subjektivna. Tomislav Jakić, naprotiv, za svoju knjigu kaže da nije memoarska, da u njoj on ne prepričava svoj život, nego mu njegov život služi da postigne autentičnost u prikazivanju društva i stvori “protutežu jednostranosti, lažima, generaliziranju”. Milan Gavrović odlučio se za sabrane članke – komentare objavljene 1990-ih i 2000-tih u “Feral Tribuneu” i posljednjih godina u “Novostima”.

Najnovija je Plevnikova knjiga iz 2017. godine. To je zapravo zbirka kolumni u kojima se oprostio od “Slobodne Dalmacije”, dnevnih novina u kojima je redovito pisao i bio zaposlen od 1991. godine te u kojima je na nagovor urednika iz broja u broj iznosio svoju profesionalnu biografiju. Danko Plevnik je novinar, kolumnist, publicist, ali i znanstvenik jer je, kao doktor informacijskih znanosti, pisao i znanstvene članke i knjige. Kao novinar radio je u “Komunistu”, pisao za brojne dnevne novine i tjednike. Šira ga javnost najviše pamti po kolumnama u tjedniku “Danas” krajem 80-ih i početkom 90-ih i, naravno, kao kolumnista “Slobodne Dalmacije”. Knjiga *Onaj što piše* sjećanja su na epizode koje je sam doživio ili o kojima je čuo od drugih. Ona se odnose na niz događaja tijekom njegovog životnog i profesionalnog puta, te u ovom kratkom osvrtu izdavam tek one koji u sinergiji s druge dvije knjige mogu pridonijeti stvaranju potpunije slike tog vremena. Naslov *Onaj što piše* dao je na osnovi toga što ga je jednom prilikom, pred drugima, tako nazvao tadašnji predsjednik Franjo Tuđman.

Njegov otac Zvonko Plevnik radio je u obiteljskoj tiskari u Virovitici, bavio se izdavaštvom, a poslije Drugog svjetskog rata došao je u Karlovac, gdje je radio kao direktor Štamparskog zavoda “Ognjen Prica”; u Karlovcu je kasnije rođen i odrastao Danko Plevnik. Pišući o svojem ocu, između ostalog kaže da je nakon rata zapošljavao i “sinove ustaša” (2017: 22), pa tako na više mjesta u knjizi govori o prijatelju Saši Šinkovcu koji se zaposlio u štampariji, a 60-ih je emigrirao u Njemačku, što je Plevniku pružilo mogućnost da četiri godine svakog ljeta od mjesec dana do pola godine boravi kod Saše u Njemačkoj i tako upozna svijet političke emigracije (44-49). Sašin otac je bio ustaša, a navodno i pukovnik Wehrmachta (?). Otac i sin su u kamionu s ostalom vojskom 1945. napustili Karlovac, a onda su ih Englezi vratili partizanima. Oca su strijeljali, a sin, u to vrijeme gimnazijalac, pošteđen je, te je kasnije osuđen na kaznu zatvora. U tom poglavlju, govoreći o *marševima smrti* iz Bleiburga, o kojima se u Hrvatskoj počelo govoriti nakon stjecanja nezavisnosti 1991., ističe i drugu stranu tih događaja o kojoj se ne govori, te kaže:

“Do danas su još uvijek premalo rasvijetljeni marševi smrti prema Bleiburgu na koje su ustaše silom odvodile narod, posebice gimnazijalce, među kojima je bilo dosta skojevaca. Osobno znam za pogibiju nekoliko njih iz moje ulice poput Bogdana Poštića i Franceka Blejca. Većinu su srednjoškolaca od petog razreda na više obukli u plave finske uniforme u vojarni bivše Kadetske škole, danas zgrade Veleučilišta u Karlovcu, i vukli ih prema Bleiburgu. Oni su bili ili na čelu ili na začelju kako bi se sačuvali organizatori tog zbjeaga” (22-23). U prilog tome navodi Stanka Lasića koji je u *Autobiografskim zapisima* (2000) pisao o Josipu Zguriću, jednom od ustaških krvnika koji je sudjelovao u tome (Plevnik, 2017: 23). Naravno, i te činjenice trebalo bi dalje provjeravati i istraživati, kao što donekle neuvjerljivo djeluju i neke epizode Hrvatskog proljeća koje Plevnik opisuje iz druge ruke prema pričanju drugih.

Godinu 1971. Danko Plevnik dočekao je kao student jugoslavistike i filozofije. Spominje susrete, pa i igranje košarke s Ivanom Zvonimirom Čičkom, ali i činjenicu da je, kako sam kaže, bio “na distanci od idealizatorske imaginacijske euforije kako je neovisna država nadohvat ruke” (51), jer to nije dozvoljavala ni geopolitička situacija u svijetu. Bilo je to doba detanta u kojem su se smanjivale napetosti između SAD-a i SSSR-a. Plevnik kaže za sebe da je iz kuće ponio dušu ničijeg pristaše. Za sebe kaže da je “po vokaciji anarhist, a po vjerskom uvjerenju mistik” (31).

Protagoniste 1971. Plevnik dijeli na “proljećare” i “maspokovce”, odnosno na realiste i futuriste (52-53). Realisti, tj. ideatori “proljećara” bili su reformisti unutar SKH dr. Savka Dabčević Kučar i Miko Tripalo koji su predlagali reforme unutar Jugoslavije i veću neovisnost republike, za što su imali placet dr. Vladimira Bakarića u njegovoj formuli da bi Federacija morala “federirati”, a futuriste ili maspokovce predvodili su studenti zahtjevima za neovisnošću Hrvatske u UN-u, raspolaganjem devizama i ostankom admiraliteta u Splitu (53). Veća prava Hrvatske tražili su matičari (Ljudevit Jonke), publicisti (Vlado Gotovac), sveučilištanci (Ivan Supek, Ivan Zvonimir Čičak i Dražen Budiša), a disident Hrvoje Šošić tražio je istupanje Hrvatske iz SFRJ. U tom društvu Plevnik spominje i Franju Tuđmana koji je 19 godina kasnije, pobjedom na izborima 1990. “dokazao da je Hrvatima bila važnija maspokovska budućnost nego proljećarska prošlost, radikalizam ponovno probuđenog masovnog pokreta nego popustljivost Hrvatskog proljeća” (53).

Plevnik iznosi tezu da je zapravo Tito bio taj koji je raspirio hrvatski nacionalizam, ali je krajem 1971. Tito iskoristio pritisak JNA, sklonost Nixona i Brežnjeva *statusu quo* te je u Karadorđevu uskratio ranije javno iznijetu podršku proljećarima (53). Međutim, posve bizarno zvuči epizoda koju prepričava, navodno prema svjedočenju potpukovnika KOS-a Ive Kosovića, da je Tripalo, kada je shvatio da je Tito bio taj koji je raspirivao hrvatski nacionalizam, u smjeru Tita bacio pepeljaru i opsovao ga viknuvši: “Jesan ti reka što će se dogoditi kada se razbukta nacionalizam, a ti si ga pustio s lanca” (53). Teza je da je Tito dozvolio nacionalistički

krešendo, a mogao ga je presjeći u početku. Za one koji su poznavali Miku Tripala, taj detalj svađe djeluje neuvjerljivo, a pogotovo način na koji se, kako je opisano, Tripalo obratio Titu. Iako se u njegovom govoru osjećao sinjski naglasak, njegovi suvremenici kažu da sigurno ne bi izgovorio: “jesan ti reka”. U svakom slučaju, Plevnik se i ne zaklinje u stopostotnu istinitost te anegdote, već samo prenosi ono što je čuo.

Zanimljivo je čitati zapise novinara o političarima. Njih često određuje i osobni kontakt. Plevnik izuzetno cijeni Josipa Boljkovca kao čovjeka, političara i gradonačelnika Karlovca koji je za taj grad napravio mnogo. Smatra da je to jedna od najpozitivnijih osoba hrvatske politike, pa tako citira i Franju Tuđmana koji je rekao da mu je Josip Boljkovac u uspostavi demokratske vlasti bio jedan od najbližih suradnika i najzaslužnijih ljudi (57).

Plevnik je kritičan prema Stipi Šuvaru kao političaru, pa tako kaže da je za predsjednika CK SKJ u lipnju 1988. izabran zahvaljujući glasovima koje je kontrolirao Milošević, zamjera mu što nije nikada rekao “popu pop, a bobu bob” iako je upravo tim riječima najavio da će kao izabrani predsjednik najvišeg partijskog tijela na 20. sjednici CK SKJ (održanoj 31. siječnja 1989.) reći sve što zna i misli o potezima Slobodana Miloševića i velikosrpskom nacionalizmu. Kako je taj Plevnikov tekst, prije nego je uvršten u knjigu, objavljen u “Slobodnoj Dalmaciji”, na njega je reagirala Šuvarova udovica Mira Šuvar, koja u odgovoru tvrdi da su neki vrijednosni sudovi i uvredljivi. Kaže također da je u glasovanju Šuvar dobio 15 glasova, a Račan 6, “što znači da je apsurdna Plevnikova tvrdnja da je Šuvar izabran glasovima koje je kontrolirao Milošević” i da Miloševiću kasnije vraća dug za tu pomoć. U knjizi Plevnik nastavlja polemizirati s udovicom Šuvar, priznaje da je možda i pogriješio u tome tko je za koga optirao u tajnom glasovanju, i ostaje ustrajan u kritici Šuvara što nije rekao “popu pop, a bobu bob” jer smatra da je to Šuvar morao reći unatoč tome što, kako je Šuvar poslije obrazlagao, njegov referat nije imao podršku većine članova Predsjedništva CK SKJ (109-114).

Da je Šuvar jedna od ličnosti koja je ostavila traga u prošlom sustavu, ali i u onom poslije tranzicije, pokazuje i Tomislav Jakić koji – za razliku od Plevnika – o Šuvaru u svojoj knjizi govori s velikim poštovanjem. Tomislav Jakić, čovjek koji nikada nije bio član SKH, posvećuje u svojoj knjizi Stipi Šuvaru čitavo poglavlje (2010: 281-295). Šuvara naziva “jedinim pravim komunistom kojeg je ikada upoznao”. Upoznao ga je i družio se s njim u drugoj polovici devedesetih, u vremenu u kojemu je, kaže Jakić, Šuvar pokazao i dokazao iskrenost svojih temeljnih životnih opredjeljenja. Iako ga nije poznao osobno u vrijeme dok je bio jugoslavenski politički rukovodilac i za vrijeme njegove karijere u partijskom vrhu, Jakić ga opisuje kao čovjeka “bez baze”, koji nije nikada uživao podršku ni republike iz koje je dolazio, Hrvatske, ni partijskih struktura u Hrvatskoj. I Jakić spominje neuspjeli sce-

narij “istjerivanja na čistinu” velikosrpskog scenarija i namjera Slobodana Miloševića, najavu da će reći “popu pop, a bobu bob”, što međutim ipak nije učinio. Jakić kaže da je tek kasnije shvatio zašto. Prije svega jer je “on bio taj kojeg su ostavili na čistini i naprosto nije imao iza sebe nikog tko bi ga podržao” (285). Devedesetih su ga napadali samo zato što je on Šuvar, jednom na ulici i pretukli, preživio je saobraćajnu nesreću, ali, kako piše Jakić, “Šuvar odustajao nije” (288) i sve je više dobivao na ugledu.

O kriznim vremenima u kojima se moglo stradati zbog krivog imena ili naglaska, ranih sedamdesetih i ponajviše ranih devedesetih, govori Milan Gavrović u svojoj knjizi *Bolesna vremena*. Milan Gavrović, cijeli život novinar, najveći dio profesionalne karijere radio je na Televiziji Zagreb kao komentator društveno-ekonomskih zbivanja, urednik i voditelj političkih televizijskih emisija. Nakon 1990. neko vrijeme radi za Yutel, a onda od 1993. redovito piše za “Feral Tribune”, Radio Slobodna Europa i zadnjih godina za “Novosti”. Knjigu *Bolesna vremena* čini izbor kolumni nastalih u razdoblju od 1994. do 1996.

Pokazalo se da Gavrovićevi tekstovi, iako im je povod bio drugačiji, umnogome govore i o današnjim vremenima. Kao što sam kaže: “Zadnje desetljeće prošlog stoljeća, što ga mnogi sada ocjenjuju kao olovne godine, vuče je vrijeme koje s promijenjenom dlakom još uvijek traje” (2016: 12). Tekstovi su raspoređeni u nekoliko cjelina – Filistri, Inkvizitori, Mandarin i kepeci, Trijumfatori i Kompradori. Kako je rečeno u najavi promocije knjige,¹ Gavrovićevi tekstovi “ostaju i danas obećanje normalnosti, jednog dubokog uvida u društvene promjene i njihove posljedice na ljude”. Ines Šaškor, njegova dugogodišnja urednica na Televiziji Zagreb i kasnije na Radiju Slobodna Europa, kaže da Milan Gavrović, podjednako čovjek pisanog novinarstva i elektroničkih medija, piše i govori jasno, jednostavno i razumljivo, jer tako i misli.² U tekstovima iz 90-ih godina njegova je glavna teza da su svi ekonomski smrtni grijesi počinjeni tih godina, a kako sam kaže u uvodu knjige, sada je “nastupilo vrijeme za suzu i škrgut zubi” (14). Zato je knjigu i nazvao *Bolesna vremena*. I sam kaže da je nekad smatrao da nema smisla ukoričavati stare novinske tekstove, ali se predomislio jer je shvatio da, iako im je povod drugačiji, svi oni su aktualni i dan-danas te ujedno govore i o današnjim vremenima (13). U dijelovima knjige naslovljenima Filistri i Inkvizitori govori se o posljedicama nacionalističke isključivosti i o klerikalizaciji države, a u dijelovima naslovljenima Mandarin i kepeci, Trijumfatori i Kompradori govori o uzrocima ekonomske propasti te o hrvatskoj tranziciji u kapitalizam, privatizaciji na hrvatski način, pljački stoljeća i glavnim uzrocima “ekonomske agonije”.

¹ <http://snv.hr/obavijesti/milan-gavrovic-bolesna-vremena>

² <http://www.autograf.hr/izuzetan-kronicar-nereda-u-sredini-i-stanja-te-sredine/#more-40521>

Gavrović u tekstovima spretno povezuje događaje iz prošlosti sa sadašnjošću i s događajima o kojima piše. Kao prvu kariku u lancu pljačke koji se tada počeo kovati navodi odluku da se “stara devizna štednja” preuzme u javni dug države Hrvatske. Porezne obveznike uvjeravalo se da je njihov novac ostao u Beogradu, a da ga Hrvatska velikodušno daje natrag. U stvarnosti uzimalo se još toliko iz džepova građana i prelijevalo u trezore banaka. Banke su otkupljivale deviznu štednju, ali samo za 40 posto njezine vrijednosti. Prilikom otkupa stanova ona je vrijedila 70 posto i to je mnogima izgledalo kao sjajna prilika. Na naslovnoj stranici knjige je detalj slike Krste Hegeđušića “Zeleni kader” (“Zeleni kadar”) koji simbolično prikazuje gušenje pobune pripadnika Zelenog kadra na Trgu Bana Jelačića. Zeleni kader činili su seljaci i domobrani – dezerteri iz austrougarske vojske tokom Prvog svjetskog rata. U tekstu simboličnog naslova “Let iznad mitraljeskog gnijezda” osvrće se na prilog iz Dnevnika HRT-a, njegove bivše kuće koju je, otišavši u prijevremenu mirovinu, napustio 1990. godine (29-38). Tog dana se, kako kaže, “Hrvatska televizija poigrala starim ljudskim kostima” (29). Na taj dan godine 1918., kako je izrečeno u “dnevničkom” izvještaju povodom znanstvenog skupa na tu temu, “jugoslavenska” je vojska pucala na hrvatske domobrane koji su prosvjedovali za slobodnu Hrvatsku, a protiv Kraljevine Jugoslavije. U izvještaju o događaju koji dnevne novine nisu ni zabilježile naveden je točan broj mrtvih, a televizijski reporter pronašao je čak i jednog starog Zagrepčanina da se pred kamerama prisjeti kako je bio s majkom na trgu i vidio leševe pobijenih te kako su svuda uokolo bili vojnici. Gavrović zaključuje da su se samo obrazovaniji gledatelji mogli zapitati otkud jugoslavenska vojska u Zagrebu već 5. prosinca 1918. kad Jugoslavije tada nije ni bilo. Naime, akt o ujedinjenju samo je četiri dana prije (1. prosinca) izaslanstvo parlamenta Narodnog vijeća kratkotrajne Države Slovenaca, Hrvata i Srba (iz bivše Austro-Ugarske Monarhije) odnijelo regentu Aleksandru Karađorđeviću u Beograd. Milan Gavrović na nekoliko stranica (29-35), citirajući zapise više povjesničara i kroničara iz tog vremena, dokazuje da je na Jelačićevom trgu došlo do sukoba između domobrana, tj. zelenokaderaša sa snagama Narodnog vijeća koje su činili ostaci austrougarske vojske. Gavrović daje lekciju iz povijesti i prije svega kritiku državne televizijske kuće.

U svojim tekstovima, posebno iz devedesetih, Gavrović navodi niz argumenata da je uzrok rata bio i nacionalni radikalizam. Milan Gavrović ne dvoumi se oko uloge Slobodana Miloševića i njegove krivnje za rat, ali prije svega raščlanjuje i odnose među političkim faktorima u Hrvatskoj. Također govori kako se desetljećima Srbima u Hrvatskoj govorilo da zločine nad Srbima u Drugom svjetskom ratu nisu počinili Hrvati, već ustaše, a onda im je hrvatska vlast odjednom rekla da su ustaše bili Hrvati, da su bili “porazena hrvatska vojska” i da je nad njima počinjen zločin. Je li to značilo, pita se Gavrović, da će se ponoviti 1941. “kad se na njih sručila kazna za unitarističku, velikosrpsku politiku u prvoj Jugoslaviji” (41)? Tu je Gavrović

gotovo jednako kritičan prema SDP-u koji se u tom razdoblju promjena uopće nije snašao. Govoreći o odnosu prema Miloševiću, Gavrović kaže da je on bio ambivalentan. Naime, hrvatska vlast se žestoko obračunavala upravo s onima koji su bili najveći borci protiv memorandumske politike Slobodana Miloševića i koji su predicali hrvatsku šutnju. Mnogima od tih novinara državna politika priznavala je da su se suprotstavljali Miloševiću, ali je smatrala da su to činili prije svega s jugoslavenskih pozicija, zato što je on rušio Jugoslaviju. Slijedom toga, to je bila krivica, a ne zasluga. Na kraju, zaključuje Gavrović, Milošević je ipak nacionalist koji je omogućio pobjedu na izborima hrvatske nacionalističke desnice (41).

U medijskom ratu i propagandi veliku je ulogu imala Hrvatska radiotelevizija. Prvo razdoblje nakon osamostaljenja u eri Antuna Vrdoljaka i Tomislava Marčinka pratile su čistke upravo takvih novinara. Na HRT-u je početkom 90-ih vladao strah, a na listama čekanja koje je potpisivao glavni ravnatelj Vrdoljak teško je bilo utvrditi neko pravilo – na popisu je bilo novinara i tehničara, Srba i Hrvata, a među njima velik broj kvalitetnih, u javnosti poznatih novinara. Gavrović piše: “Svake večeri u 19.30, čitava je nacija dobivala dnevnu porciju mržnje. Amoralnu i ogavnu, kakav je svaki šovinizam. I u nizu drugih emisija trovala se duša hrvatskog naroda, da bi on prihvatio kao normalno izbacivanje Srba s posla i iz stanova, da bi pljačke i podmukla ubojstva, kakvo je ono obitelji Zec, primao kao neizbježne ekscese, da bi rat za podjelu Bosne i Hercegovine tumačio kao čuvanje vjekovnih ognjišta” (91).

Naposlijetku ćemo se osvrnuti na knjigu Tomislava Jakića. O knjizi tog poznatog vanjskopolitičkog novinara Televizije Zagreb i Hrvatske televizije dosta je već napisano. Knjiga je bila prilično zapažena i zbog činjenice da je Tomislav Jakić u razdobljima 2001-2003. i 2005-2010. bio savjetnik predsjednika Stjepana Mesića, pa je mnogima bilo zanimljivo pročitati Jakićeve zapise iza kulisa političkih događaja, donošenja političkih odluka kojih se i danas mnogi sjećaju. Jakića su “s desnice” često optuživali da je nametao predsjedniku Mesiću “ljevičarske stavove” u govorima. Svašta su mu prišivali tih godina – i to da je “udbaš”, “Jugoslaven”, “ultraljevičar”, iako Tomislav Jakić nikada nije bio član Saveza komunista. U knjizi opisuje i višekratna nagovaranja da uđe u Partiju kako ne bi bio “grančica koja strši iz živice”, kako mu je jednom rekao njegov nekadašnji šef vanjskopolitičke redakcije Marko Vojković (2010: 67). Bilo je uvriježeno mišljenje da su novinari u većim medijskim kućama, pogotovo državnoj radioteleviziji kao što je bila Televizija Zagreb, morali biti članovi Partije. Mnoge su mu kolege dobronamjerno sugerirale da to učini, jer da se u interesu karijere neke stvari moraju napraviti, uključujući druženje s ljudima s kojima on nije imao baš ništa zajedničko. Kasnije su pritisci popustili, a Jakić rezimira: “Objektivno i pošteno gledajući, ne mogu reći kako me odbijanje da uđem u članstvo Partije bitno hendikepiralo u bilo kojemu ključnom aspektu mogega novinarskoga rada. Istina je, napredovao sam malo sporije od kolega koji su

bili 'partijci', doista tek malo sporije, ali dovoljno da mi se dade do znanja kako im u nečemu nisam ravan... No, sve me to nije smetalo, jer sam ipak u osnovi normalno napredovao (u trenucima raspada Jugoslavije imao sam za ono vrijeme najviše novinarsko zvanje, bio sam komentator-mentor), a ambicije da budem bilo što drugo osim novinara nikada nisam imao" (71). Silom prilika, posao koji je najviše volio prekinut je protiv njegove volje nakon raspada Jugoslavije. Stoga ću se fokusirati na Jakićevu novinarsku karijeru na Televiziji Zagreb u vrijeme političkih promjena, ali i preustrojavanja koje se događalo unutar zidova "Katedrale duha", kako je Hrvatsku radioteleviziju nazvao njezin glavni ravnatelj Antun Vrdoljak.

Osobno se Tomislava Jakića sjećam iz tih vremena. Uvijek je bio rezerviran, uvijek se mladim novinarima obraćao s Vi, a mi smo mu se svi obraćali sa strahopoštovanjem, nimalo ne dvojeći da je vrhunski profesionalac. Sjećam se epizode nakon koje je Jakiću zabranjeno da radi. I ja sam tog dana bila u smjeni i obrađivali smo istu vijest – ja sam radila za Vijesti, a kolega Jakić za središnji Dnevnik u kojem je bila i izjava tadašnjeg njemačkog šefa diplomacije Hansa-Dietricha Genschera. Podsjetimo, bilo je to vrijeme kada se pozorno osluškivala svaka riječ utjecajnih diplomata jer je u pitanju bilo priznanje Hrvatske kao samostalne države. Vijesti su išle prije Dnevnika i trebalo nam je hitno prevesti s njemačkog izjavu Genschera koja je stigla u eurovizijskoj razmjeni. Zamolili smo Jakića da nam je prevede i on je to, onako s nogu, u montaži, kolegijalno napravio. U to vrijeme u Vijestima smo imali običaj titlati izjave, pa je prijevod bio ispisan na ekranu. Zato nam je bilo nevjerojatno obrazloženje da je Jakić "maknut" iz programa jer je navodno napravio programski gaf, u Dnevniku je objavio Genschera bez prijevoda. Za razliku od priloga u Vijestima gdje je objavljena čitana vijest s prevedenim tonskim insertom, u Dnevniku je objavljen cjeloviti izvještaj dopisnika iz Njemačke. Dopisnik je u telefonskom izvještaju prepričao što je govorio Genscher, a Jakić je unutar izvještaja pokrio izvjestiteljev telefonski izvještaj slikom s razmjene te u tu sliku za pokrivanje izvještaja ubacio i originalni ton, isječak Genscherove izjave, one iste koja je već emitirana, ali ovaj put, s obzirom da je izvjestitelj rekao što je rečeno, bez prijevoda. Svrha tog tonskog isječka bila je da učini monotoni telefonski izvještaj atraktivnijim (49). Već idućeg jutra čuli smo glasinu da je Jakić suspendiran, i to jer je u Dnevniku emitirana izjava bez prijevoda. Je li to bio Jakićev ili realizatorov propust i je li to uopće bio propust s obzirom na to da je dopisnik prepričao što je Genscher govorio, pa i nije bilo neke posebne potrebe da, kao što je bilo uobičajeno u Dnevniku, spiker čita prijevod kratkog tonskog isječka? Dok nisam pročitala knjigu, nisam znala detalje kako je to bilo iskomunicirano. Jakić piše da mu je već idućeg dana kolega javio da mu je šef (Tomislav Marčinko) poručio da do daljnjeg ne dolazi na posao. Na pitanje – je li suspendiran, kolega mu odgovara "nije to nikakva suspenzija. Tak', nemoj jedno vrijeme dolaziti" (49-50). Nakon tri

mjeseca prisilnog nerada sam je zatražio sporazumni raskid radnog odnosa i odmah dobio suglasnost.

U tom trenutku njegova vanjskopolitička redakcija već je bila očišćena od nepodobnih kadrova koji su ili završili na “čekanju” ili su na neki drugi suptilniji način maknuti u stranu. Prisjetimo se, još u prvoj polovici 1991. za vanjskopolitičku redakciju radili su Dane Roško, Zvonko Zmazek, Ante Lentić, Inka Eterović, Mirjana Rakić i dr. Jedno od popularnih lica s ekrana, vanjskopolitički komentator Dane Roško završio je na listi čekanja već u jednoj od prvih prilika. O njegovu slučaju raspravljao je i Sindikat novinara HRT-a u veljači 1992., ali bilo je uzalud. Tako je bilo sve do 1993. kad je svojevoljno otišao u mirovinu. Uglavnom je to bila praksa, da se nepoćudne natjera da odu u prijevremenu mirovinu ili da potraže drugi posao. Suprotno uvriježenom mišljenju kako u Hrvatskoj nije bilo lustracije, navedeni događaji upravo upućuju na političke čistke i obračune s utjecajnim novinarima iz bivšeg režima, bez suda i formalnog traga. Iako je slabašni Sindikat novinara pokušavao reagirati, sve je bilo uzalud. Za isti taj sastanak, na koji na kraju nije ni otišao, Tomislav Jakić je pripremio tekst u kojem između ostalog kaže: “Strah, sumnja i nepovjerenje caruju u našim redovima i svatko tko nije bezrezervni apologet vladajuće grupacije, a ona je samo produžena ruka vrha države, mora se bojati. Jer, u pitanju je gola egzistencija... Poslušnički mentalitet na visokoj je cijeni, kao i psovačko novinarstvo u kojem je više pridjeva nego imenica. Da bi se ostvarila kontrola u Kući... upotrijebljene su liste čekanja, pomoću kojih je iz programa zbrisana praktično cijela jedna generacija, a s ekrana (su) uklonjeni gotovo svi koje se moglo smatrati nekom vrstom vizualnog identiteta nekadašnje TV Zagreb... Liste čekanja bit će pretvorene u liste tehnološkog viška ili neprijatelja Hrvatske – već prema potrebi” (50-51). Tako je i bilo.

Najviše ljudi maknuto je iz proizvodnje u jesen 1991. s prvim granatiranjem Zagreba uz obrazloženje da im se zbog “smanjenja obima posla” zabranjuje ulaz u zgradu HRT-a. Usmeno se objašnjavalo da je jedan od razloga i to što u slučaju granatiranja nema dovoljno prostora u skloništima, pa treba privremeno smanjiti broj radnika koji borave u kući. Granatiranja su prestala, a liste čekanja su ostale. U pojedinim slučajevima popis je bio revidiran, neki su nakon intervencija vraćeni na posao, a neki se nisu uspjeli vratiti. Od 3,500 radnika smijenjeno je 970, gotovo nikad putem formalnog otkaza. Većina je bila “na čekanju” primajući veći dio plaće pod uvjetom da ne rade za neku drugu organizaciju (Thompson, 1995: 137), a neki su prijevremeno umirovljeni.

Tako je s radnog mjesta uklonjen razmjerno velik broj Srba – u svim dijelovima radijske i televizijske proizvodnje, kako programske tako i tehničke. Ali i Hrvata, koji su na čekanju završavali prema kriterijima koji nisu uvijek bili jasni. Bilo je i onih koji su, odmah nakon smjene vlasti, pokazivali lojalnost ili su istica-

li svoje hrvatstvo, ali su se ipak u nekom trenutku, zbog nečeg, našli na “čekanju” ili “počeku”, kako se to kolokvijalno nazivalo “u Kući”. Naravno, i prije toga bilo je smjena, posebno među rukovodećim kadrom, pazilo se kome će se dati da prati političke događaje koji su se smatrali važnima, znalo se tko su podobni, a tko manje podobni novinari. Međutim, liste čekanja bile su drastičan oblik čistke u kojem su svi imali i pisano obrazloženje zašto im se zabranjuje ulaz. Zadržala sam se na Jakićevom opisu zabrane rada kao jednog od suptilnijih oblika diskriminacije, prije svega radi ilustracije kakvi su se razlozi navodili kada se nekom uskraćivalo pravo na rad. Tomislav Jakić je tada očito jako razočarao svoje nadređene. Naime, Jakiću je kao nepartijcu na neko vrijeme, od jeseni 1990. do početka ožujka 1991., povjerenjeno upravljanje Informativnim programom televizije; tada je glavni ravnatelj bio Hrvoje Hitrec. U svojoj knjizi Jakić opisuje s čime se već tada suočavao: s nezadovoljstvom nadređenih i pokušajima intervencija u program. Navodi i nekoliko slučajeva koji su prelili čašu, da bi stvar kuliminirala izvještavanjem o ostavci Srbina Sime Rajića, potpredsjednika Sabora Republike Hrvatske. Potonji je podnio ostavku rekavši da ni na što nije mogao utjecati. Na njegovu ostavku reagirao je predsjednik Sabora Žarko Domljan, uz obilno izvrtnje činjenica. Uz vijest o tome stigla je i uputa generalnog direktora Hrvoja Hitreca – vijest o ostavci objaviti u jednoj rečenici bez citiranja obrazloženja, a Domljanovu reakciju dati opširno. Jakić nije poslušao i u Dnevniku je objavljeno obrazloženje ostavke (2010: 42). Već idućeg jutra tražila se Jakićeva smjena. Jakić je sam napisao molbu za razrješenje, molba je na kolegiju prihvaćena, a Jakić je idućih mjeseci nastavio obavljati novinarski posao u Vanjskoj politici. Sve do idućeg incidenta, nakon što je vodstvo HRT-a preuzeo Antun Vrdoljak. Povod je bio razgovor nakon televizijske emisije čija je tema bila neuspjelo vojno-državni udar protiv Gorbačova u Sovjetskom Savezu. Bio je običaj da se goste emisije pozove u televizijski restoran, a tom prilikom pridružio im se i Antun Vrdoljak. Razgovor je skrenuo na političke aktualnosti i Vrdoljak je ustvrdio da se hrvatskim vlastima svašta predbacuje, pa tako i antisemitizam. Jakić se usprotivio i rekao da je antisemitizam prisutan u hrvatskom društvu. Antuna Vrdoljaka to je toliko uzrujalo da mu je rekao da tako govori jer se osjeća ugroženim, a na pitanje zašto bi se osjećao ugroženim, dobio je odgovor: “Zato što ste Židov” (47). Rasprava između njih dvojice nastavila se ispred zgrade Televizije pred ljudima koji su nekoliko sati prije bili gosti emisije o Sovjetskom Savezu. Jakić piše: “... od te kasne večeri pred zgradom Televizije, toga neugodnog razgovora oko pola noći, ostala su mi do odlaska iz ustanove u kojoj sam proveo četvrt stoljeća svojega života, samo još četiri mjeseca” (49).

Jakićevi zapisi važno su štivo u kojem je zabilježeno što se na HRT-u događalo iza kulisa – od uspostave nove vlasti u još uvijek postojećoj SFRJ i u počecima državne samostalnosti pa do napuštanja kuće u kojoj je radio od samog početka. Tomislav Jakić je u samo godinu dana bio i u milosti i u nemilosti, podoban i ne-

podoban. Kao podoban novinar poslan je na Tuđmanovu kanadsko-američku turneju, koja mu je, kako sam kaže, “otvorila oči”. Tada je shvatio, kako kaže, i tko su “ključni igrači” emigracije koji su ga podupirali (227-244). Bili su to pripadnici ekstremne političke emigracije. Po povratku u Zagreb pokazao je tadašnjem uredniku Informativnog programa materijal na kojem se vidi ustaško znakovlje među uzvanicima i pitao hoće li to umontirati u prilog, na što mu je urednik odgovorio: “Ni govora!” (239). Jakić prepričava i situaciju kad su se našli u dvorani s Pavelićevom slikom te da je Tuđman tada ipak reagirao i upozorio na to da su tu i novinari, da će o tome izvještavati i da to ipak nije primjereno. Dodao je čak: “Ako imate već Pavelića, onda stavite i Tita” (241). Bilo je to vrijeme, piše Jakić, u kojem je HDZ tek konsolidirao svoju vlast, kada su se čistke tek pripremale, kada je Jugoslavija još postojala, i kada još nitko nije znao da će se JNA većinski svrstati uz Miloševića i izgubiti “jugoslavenski predznak” (241).

Hrvatska radiotelevizija diči se time da se osamostalila i prije proglašenja hrvatske samostalnosti, što i nije bilo teško jer je televizijski sustav i za vrijeme Jugoslavije bio ustrojen tako da je svaki televizijski centar bio relativno samostalan, pa tako i Televizija Zagreb. Tadašnji JRT bilo je tijelo koje je tek koordiniralo programske sheme, razmjenu programskih sadržaja. U tome procesu čistki na meti je prvo bio Dnevnik, za koji se govorilo da su mu od sedam urednika-voditelja – pet i pol Srbi. Da je to izrekao sam Franjo Tuđman neposredno nakon pobjede HDZ-a na izborima, svjedočili su tadašnji urednici Miroslav Lilić (2011) i Ines Šaškorić. Potom je smijenjena glavna urednica Informativnog programa, a urednici-voditelji Dnevnika zamijenjeni su novima. Informativni je program dobio sasvim novu sliku i sadržaj, te je bitno utjecao na budućnost Hrvatske.

Te Jakićeve bilješke o vremenima o kojima se malo zna, a sve je manje onih koji ih pamte, izuzetan su doprinos historiografiji tranzicije i medija u Hrvatskoj. To je trebalo napisati, a mnoga sjećanja tek trebaju biti zapisana, jer kao što on kaže u samom naslovu knjige – to su “sjećanja otrgnuta zaboravu”. I vrlo je bitno da jesu, jer možda će nekog u budućnosti zanimati što se događalo 1990-ih kako se to više nikad ne bi ponovilo. Mnogi su u to vrijeme mislili da je to samo faza koja će proći i da će se za koju godinu stvari normalizirati, a velike nade polagane su i u pristupanje Europskoj uniji koja nema granica i u kojoj će i Hrvatska biti ravnopravna članica europske zajednice demokratskih zemalja. No, da se vratimo na početak ovoga članka: novinski zapisi i televizijske minute su znatno jači i trajniji od onog poslovičnog jednog dana. Društvena klima revizionizma, nacionalne mitologije i forsirane amnezije koja je stvorena u postjugoslavenskoj Hrvatskoj ne mijenja se brzinom planetarnih klimatskih promjena. Novija istraživanja govora mržnje u medijima (Čolović i Opačić, 2017) ne daju razloga za optimizam. Bolezna vremena još traju.

LITERATURA

- Čolović, Nina i Opačić, Tamara. 2017. *Proizvodnja Drugoga, Srbi u hrvatskim dnevnim novinama*. Zagreb, Srpsko narodno vijeće.
- Gavrović, Milan. 2016. *Bolesna vremena*. Zagreb, Srpsko narodno vijeće.
- Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <http://www.lzmk.hr/index.php>
- Jakić, Tomislav. 2010. *Nisam zavijao s vukovima. Sjećanja otrgnuta zaboravu*. Zagreb, Plejada.
- Lasić, Stanko. 2000. *Autobiografski zapisi*. Zagreb, Nakladni zavod Globus.
- Leksikon radija i televizije*. Zagreb, HRT i Ljevak. Dostupan na: <http://obljetnica.hrt.hr/leksikon/>
- Lilić, Miroslav. 2011. *Bez reprize*. Zagreb, Profil Multimedia.
- Plevnik, Danko. 2017. *Onaj što piše. Kronika moga vremena*. Zagreb, Plejada.
- Šaškor, Ines. 2010. *Dan kada sam večerala s Franjom Tuđmanom*. Radio Slobodna Europa. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/2019237.html>
- Thompson, Mark. 1995. *Kovanje rata, Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb, Hrvatski helsinški odbor i Građanska inicijativa za slobodu javne riječi.